

O OSNOVNEM IN SREDNJEM ŠOLSTVU V LJUBLJANI V OBDOBJU 1848—1941

ANDREJ VOVKO

Šolstvo je nedvomno eden izmed odločilnih dejavnikov narodnega razvoja. To velja toliko bolj za manjše narode, torej tudi za slovenskega. Obdobja šolske zgodovine lepo odsevajo tudi v razvoju večjih ali manjših slovenskih krajev. Tokrat bo predmet naše pozornosti razvoj šolstva v Ljubljani od revolucionarnega leta 1848 do propada stare Jugoslavije. Prikazali bomo le glavne črte razvoja posameznih vrst šol in v opombah navedli nekatera pomembnejša dela o njih. Opozorili bomo tudi, v kolikšni meri so bila določena področja in določene šole deležne pozornosti slovenskega zgodovinopisja in kje so še »bele lise«, ki jih bo treba zapolniti.

Revolucionarno leto 1848 je ljubljansko šolstvo dočakalo z zasebnim otroškim vrtcem pri Sv. Jakobu, ki so ga odprli leta 1834, z ljubljansko normalko, ustanovljeno leta 1773, in na kateri se je začel pouk dve leti kasneje, ter s trivialkama v Trnovem (ustanovljena 1778, začetek pouka 1787) in pri Šentpetru (ustanovljena 1778). Na Ježici je bila zasilna osnovna šola, v Ljubljani pa od leta 1703 zunanja in notranja dekliška osnovna šola ter več zasebnih dekliških osnovnih šol, ki so jih začeli ustanavljati po ukinitvi protestantskih osnovnih šol in so delovale do leta 1860. Verjetno sta obstajali tudi osnovna šola v Ljubljanski sirotišnici ter predilska šola, saj imamo podatke o niju tako v času pred letom 1848 kot tudi po njem.¹

Bodoči učitelji so se šolali na normalki, zanje pa so leta 1815 odprli tudi glasbeno šolo, na kateri so imeli trikrat tedensko vaje v orglanju. Leta 1834 so odprli zasebno trgovsko šolo, ki jo je ustanovil in vodil Franc Mahr. Kot naslednica jezuitske je v Ljubljani delovala državna gimnazija, ki je imela sredi 19. stoletja naslov akademska gimnazija. »Dedič« ljubljanskih jezuitskih višjih študij je bil licej s stolicami za teologijo, filozofijo in medicino s kirurgijo. Z reformo gimnazij so leta 1848 le-te iz šest- spremenili v osemrazredne ter ukinili liceje. Ljubljana je tako izgubila svoje višje šolstvo, ostal ji je le študij bogoslovja v škofijskem zavodu. Ukinili so tudi mediko-kirurški študij, še naprej pa je delovala leta 1753 ustanovljena babiška šola.

Za čas do propada Avstro-Ogrske je za razvoj ljubljanskega šolstva značilno precejšnje povečanje števila šol ter zaostreno vprašanje učnega jezika v njih. To slednje se je po eni strani izražalo v postopno vedno večjem de-

ležu slovenščine kot učnega jezika, še zlasti v osnovnih šolah, po drugi strani pa v krepitvi tako javnih kot zasebnih šol z nemškim učnim jezikom. Število teh zadnjih je občutno presehalo stanje, ki bi dejansko ustrezalo številu nemško govorečih učencev.²

Neposredno po letu 1848 je vladala v ljubljanski normalki izredna prostorska stiska, saj je bilo v njenih razredih od 77 do 135 učencev. Kranjski deželni šolski svet je začel pritiskati na ljubljanski mestni magistrat, naj ustanovi novo deško osnovno šolo. Magistrat je leta 1852 res ustanovil vzporednico k 1. oddelku normalke. Leta 1855 so to vzporednico ločili od normalke in ustanovili enorazredno mestno deško osnovno šolo. Mestni magistrat ji je preskrbel učilnico v 2. nadstropju magistratnega poslopja.³

Ker je število šoloobveznih otrok še naprej naraščalo, je ljubljanski občinski svet razširil šolo v dvorazrednico. Leta 1856 je zanj najel prostore za dva razreda v deželnem redutnem poslopju pri Sv. Jakobu. Šola je začela delovati v novih prostorih leta 1857. Iz prenapolnjenega 2. razreda normalke so preselili 66 učencev na novo dvorazrednico. V začetku šolskega leta 1858/59 je normalka novi šoli odstopila še 60 dečkov in ta se je razširila v trirazrednico. Na njej so poučevali po istem učnem načrtu kot na normalki. Tudi to še ni zadostovalo, zato si je zlasti ljubljanski župan Mihael Ambrož zelo prizadeval za samostojno mestno deško štirirazredno šolo. Do tega je res prišlo v letu 1861, ko so slovesno odprli I. mestno štirirazredno deško osnovno šolo pri Sv. Jakobu. Župan Ambrož je poskrbel, da so učitelji te šole iz mestne blagajne dobivali prav tako plačo, kot so jo imeli učitelji na normalki.⁴ V šolskem letu 1871/72 je postala trnovska enorazredna trivialka vzporednica I. mestne deške osnovne šole, leta 1875 pa je trnovska osnovna šola prenehala delovati. Istega leta se je I. mestna deška osnovna šola preselila v licejsko poslopje, iz katerega se je v novo šolsko poslopje na Zoisovi cesti (Graben) preselila leta 1870 ustanovljena II. mestna deška osnovna šola. Učenci, ki so obiskovali pouk v redutnem poslopju, so zdaj odšli na II. mestno šolo, učence te šole v licealnem poslopju pa je prevzela I. mestna deška šola.

V licealnem poslopju se je začel pouk v šolskem letu 1875/76, le 1. razred so nastanili v nekdanji stražarnici med licealnim poslopjem in nekdanjo Mahrovo hišo. Šola se

je še naprej širila, odpirali so nove vzporednice, januarja 1876 pa odprli peti razred. Septembra 1889 se je petrazrednica s tremi vzporednicami preselila v novo šolsko poslopje v Poljanskih ulicah na današnji Komenskega ulici (na Ledino). Poslopje so slovensko blagoslovili 4. oktobra 1889. Do začetka prve svetovne vojne je dobila še šesti razred in nove tri vzporednice. Med prvo svetovno vojno je pouk zelo trpel, ker so šolsko poslopje uporabljali v vojaške namene, šola sama pa je morala gostovati drugje, predvsem v poslopju dekliške osnovne šole pri Sv. Jakobu.

Uradovanje na šoli je bilo v začetku nemško, nato pa pri šolskih poročilih od 1862 do 1881 dvojezično, od takrat dalje pa slovensko. Podobno je bila šolska kronika do leta 1881 pisana v nemščini, nato pa v slovenščini. Katalogi, razrednice in tedniki postanejo slovenski s šolskim letom 1887/88. Opravilni zapisnik je bil do leta 1881 izključno nemški. V letu 1882 je poslalo šolsko vodstvo mestnemu šolskemu svetu prvo slovensko vlogo. Do šolskega leta 1895/96 so pisali opravilni zapisnik menjaje v nemščini in slovenščini, vendar je velika večina dopisov pisanih v slovenščini. Kasneje je bil zapisnik v slovenščini.

V začetku delovanja I. mestne deške osnovne šole je bil pouk v nemščini, slovenščino pa so poučevali kot predmet v I. razredu po 9, v II. in III. po 3 in IV. razredu po dve uri tedensko. Velika večina učnih knjig je bila v nemščini. Po letu 1869 so začeli polagoma uvajati slovenščino v I. in II. razred, v III. in IV. pa je bil pouk dvojezičen. To poučevanje so prenehali v šolskem letu 1888/89,

od naslednjega šolskega leta dalje pa so v III., IV. in V. razredu poučevali nemščino le kot predmet do propada Avstro-Ogrske. V stari Jugoslaviji jo je zamenjala srbohrvaščina.

Tudi II. mestna deška osnovna šola se je razvila iz vzporednic normalke. Delovati je začela 1. oktobra 1870, ko je imela 391 učencev, razdeljenih v štiri razrede. Svoj sedež je imela v bivšem licejskem poslopju. Tudi tu se je število učencev naglo večalo, saj jih je bilo leta 1874 že 600. V letu 1875 se je tako šola preselila v novo šolsko poslopje na »Zoisovem grabnu« in po tem je šola dobila tudi ime Graben. Leta 1876 so šolo razširili v petrazrednico.

Kakšen je bil naval na obe mestni šoli, priča odlok ljubljanskega mestnega šolskega sveta ob začetku šolskega leta 1876/77, ki določa, naj najprej popišejo in porazdele med obe šoli učence iz njunih šolskih okolišev, nato pa vse »tuje otroke v mestu« in učence iz mestne okolice, zlasti z Viča in Šiške, ki naj jih sprejmejo v tisto šolo, kjer je še prostor, otroke iz okolice mesta samo še toliko, kolikor je na šolah prostora. Šola na Grabnu se je še naprej širila, postala leta 1902 šest-, leta 1903 sedem-, leta 1904 pa v osemrazrednica. Tudi prostorna stavba nove šole ni mogla sprejeti vseh učencev, zato so po letu 1904 nekaj razredov začasno namestili v zasebni hiši baronice De Trauxove na Bregu. V obdobju neposredno pred prvo svetovno vojno je število učencev nekoliko padlo.⁵

Preden so leta 1866 v Št. Vidu nad Ljubljano odprli novo šolsko poslopje in začeli z redno šolo, je tam delovala zasilna šola v ka-

III. državna mešana ljudska šola v Ljubljani

planiji. Prvi redni učitelj je bil Matija Bernik, ki je bil istočasno tudi organist. Šolo so leta 1875 razširili v dvorazrednico, leta 1884 pa so dozidali del stavbe za tretji in četrti razred. Ker tudi to ni zadoščalo, so leta 1894 zgradili dodatno šolsko poslopje, ob njem pa uredili še šolski vrt. Novo poslopje so imenovali »Mala šola na vrtu«, prejšnje poslopje pa »Velika šola«. Leta 1906 so ustanovili peti razred, obenem pa najeli prostore za dve učilnici v zasebni hiši. Leta 1910 so začeli graditi novo šolsko poslopje, ki so ga dokončali leta 1911.⁶

Podobno kot šentviška je začela leta 1871 z rednim poukom tudi ježiška šola. Na tamkajšnji zasiloni šoli je v času 1787—1795 poučeval župnik in pisatelj Jurij Japelj in to v zasebnem stanovanju, ker še ni bilo župnišča. Šolsko stvabo so začeli graditi leta 1869, pouk pa se je, kot rečeno, začel leta 1871. Prvi redni učitelj je bil Franc Praprotnik. Leta 1900 so poslopje nadzidali in šolo razširili v dvorazrednico, leta 1909 pa je postala trirazredna.⁷

Leta 1867 je iz normalke nastalo ljubljansko učiteljske z vzorno ljudsko šolo-vadnico. Imeli sta skupno ravnateljstvo, prvi ravnatelj je bil takratni ravnatelj normalke Karel Legat. Ko so v šolskem letu 1870/71 namesto dve- ustanovili štiriletno učiteljske, so nekdanjo normalko spremenili v štirirazredno deško vadnico. Učni jezik na tej osnovni šoli, ki ni bila mestna, temveč državna, je bil nemški.

Leta 1871 so ustanovili ljubljansko državno žensko učiteljske, naslednje leto pa na njem tudi dekliško vadnico, ki je bila najprej enorazrednica, a je do šolskega leta 1875/76 postala štirirazrednica. Tudi ta šola je bila državna z nemškim učnim jezikom.

Leta 1873 so ustanovili šolo na Barju kot ekskurendno šolo II. mestne petrazredne deške osnovne šole. Pouk je bil dvakrat na teden. Leta 1886 so jo spremenili v redno enorazredno mešano osnovno šolo s slovenskim učnim jezikom. Leta 1897 je postala dvorazredna. V začetku je bila v zasebnem posloplju, leta 1895 pa se je preselila v novo šolsko zgradbo, ki so jo postavili na 303 pilotih (6 do 8 metrov dolgih borovih stebrih).⁸

Leta 1875 je deželni šolski svet ustanovil prvo mestno dekliško osnovno šolo. V začetku je bila štiri-, od leta 1882 pet-, od 1837 šest-, od 1889 sedem- in od 1890 osemrazrednica. Svoje prostore je šola dobila v redutnem posloplju, kjer je delovala do leta 1895. Od ljubljanskega potresa dalje je najprej gostovala na realki, kjer so jim prepustili tri razrede, potem pa v zasebni stavbi na Erjav-

čevi cesti št. 21 (Vrtača). Leta 1901 se je preselila v svoje novo šolsko poslopje na trgu Sv. Jakoba (danes Levstikov trg).

Leta 1884 so z odlokom deželnega šolskega sveta ustanovili mestno nemško deško, naslednje leto pa še mestno dekliško osnovno šolo. Ustanovili so jo kljub temu, da sta že obstajali obe državni vadnici z nemškim jezikom pri ljubljanskih učiteljskih ter cela vrsta zasebnih nemških osnovnih šol, ki si jih bomo ogledali nekoliko kasneje. Ustanovitve obeh šol je bila pogoj, da so deželne oblasti na ostalih mestnih osnovnih šolah namesto dvojezičnosti dovolile samo slovenski pouk, razen tega pa je moglo mesto leta 1885 odpreti prvi slovenski otroški vrtec pri prvi mestni deški osnovni šoli pri Sv. Jakobu. Drugi mestni slovenski otroški vrtec so odprli leta 1889 pri mestni šoli na Grabnu.⁹

Povrnimo se nekoliko k obema mestnima nemškima šolama. Deška nemška šola, ki so jo odprli kot enorazrednico, je postala v šolskem letu 1888/89 dvorazrednica, v letu 1895/96 pa že petrazrednica. Slovenščina je bila v njej neobvezen predmet od 3. razreda dalje. Nameščena je bila v Mahrovi hiši, kasneje je bilo nekaj oddelkov v mestnem špitalu (Kresija), od leta 1895 dalje pa je delovala v novem šolskem posloplju na Erjavčevi cesti št. 19 (Vrtača).¹⁰

Dekliška nemška osnovna šola je bila ustanovljena kot enorazrednica, vendar se je naglo širila, tako da je bila leta 1889 že štiri-, leta 1897 šestrazrednica s 398 učenkami, leta 1900 pa osemrazrednica. Svoje prostore je imela najprej v redutnem posloplju, od leta 1886 v Mahrovi hiši, nato v mestnem špitalu ter od leta 1895 dalje na Vrtači.¹¹

Za nemške (in nemškutarske) učence je bilo torej v Ljubljani in njeni okolici dobro poskrbljeno, veliko slabše se je godilo slovenskim otrokom, ki so se stiskali v prenapoljenih šolah ali pa dostikrat sploh niso prišli vanje.

Občini Spodnja in Zgornja Šiška vse do leta 1882 nista imeli svoje šole. Šoloobvezni otroci so hodili v ljubljanske mestne šole, nekateri pa tudi v Št. Vid. Skupaj sta kupili gradbeni prostor in zgradili šolsko poslopje na Celovski cesti. Pouk se je, kot rečeno, začel leta 1882, šola je bila dvo-, od leta 1889 tri-, od 1908 šestrazrednica. Kmalu so morali dodatne učilnice iskati po zasebnih hišah, zato je občina Spodnja Šiška zgradila leta 1908 novo šolsko poslopje ob Gasilski cesti. Staro šolo so prodali občini Zgornja Šiška.

Novo šolsko poslopje so leta 1912 nadzidali, do takrat mešano osnovno šolo pa raz-

I. državna dekliška osnovna šola v Ljubljani

delili v osemrazredno deško in osemrazredno dekliško osnovno šolo, ki pa sta imeli skupno vodstvo. Leta 1914 so Spodnjo Šiško inkorporirali v ljubljansko mestno, januarja 1917 pa ločili vodstvo deške in dekliške osnovne šole.

Ker je ljubljanski mestni svet prepovedal sprejemati otroke z Viča v prenapolnjene mestne šole, so tam leta 1896 ustanovili svojo šolo. Čeprav so jim dovolili dvorazrednico, so mogli zaradi pomanjkanja prostora odpreti le en razred v privatnem posloplju. Vseh šoloobveznih otrok je bilo 138, šolo pa jih je obiskovalo 82. Leta 1897 so v drugi zasebni hiši odprli drugi razred. Vseh šoloobveznih otrok je bilo takrat 181, v šolo pa jih je hodilo 139.

Leta 1899 so začeli zidati novo šolsko poslopje, v katerem so bili štirje razredi, upraviteljeva pisarna in stanovanje. Okrog stavbe je bil majhen vrt, stala pa je 13.000 goldinarjev. Pouk v njem se je začel leta 1899. Leta 1901 so šolo razširili v tri-, leta 1902 pa v štirirazrednico. Že leta 1904 so morali vzporednico odpreti v zasebni stavbi (v mizarški delavnici na Glincah). Leta 1909 je bila viška šola že šestrazrednica s štirimi vzporednicami, kar šest šolskih prostorov pa je bilo neustreznih. Zato so morali leta 1911 odpreti novo šolsko poslopje ob Tržaški cesti, ki je imelo 14 učilnic, telovadnico, pisarno in stanovanje za šolskega upravitelja ter velik šolski vrt. Šola je v tem letu imela 6 razredov in prav toliko vzporednic. Ob začetku prve svetovne vojne je pouk na Viču zelo trpel, ker so morali izprazniti obe šoli razen treh sob in ju je zasedlo vojaštvo.¹²

Okrajni šolski nadzornik Fran Levec je bil težak boj za prepotrebno tretjo mestno slovensko osnovno šolo v Ljubljani. Deželni šol-

ski svet za Kranjsko jo je končno ustanovil leta 1899. S poukom so na tej III. mestni dekški osnovni šoli začeli leta 1901. Dobila je prostore na Erjavčevi cesti št. 21 v zasebni hiši, ki jih je tega leta izpraznila I. mestna dekliška osnovna šola. Šolo je od ustanovitve do leta 1911 vodil Janez Levec. Tega leta je bila štirirazrednica s štirimi vzporednicami in 255 učenci ter z osmimi učitelji.

Omenili smo že, da je leta 1908 občina Zgornja Šiška kupila staro šišensko šolsko poslopje. V njem so ob začetku šolskega leta 1908/09 odprli dvorazrednico za vasi Zgornja Šiška in Koseze. Že v letu 1909 je postala šola trirazrednica, od leta 1913 dalje pa so uvedli obvezen pouk nemščine za učence tretjega in višjih razredov.

Leta 1910 so ustanovili IV. nemško deško osnovno šolo, ki je naslednje leto dobila svoje novo šolsko poslopje na Prulah. Šola je imela šest razredov, dodeljena pa ji je bila tudi pomožna šola za duševno zaostale in manj nadarjene učence. Leta 1913 so na šoli ustanovili dnevno zavetišče za učence deške osnovne šole in pomožne šole, v katerega so sprejeli 50 otrok.

Leta 1914 so zgradili šolsko poslopje v Mostah in začeli s poukom v mešani osnovni šoli, ki je bila že v začetku šestrazrednica s 572 učenci. Leta 1918 je bila šola osemrazrednica z devetimi vzporednicami.

Medtem ko sta normalka in trnovska trivialka v obdobju 1848—1918 prenehali delovati, pa je nekdanja šentpetska trivialka delovala naprej. Do leta 1906 je bila še vedno v cerkvenikovi hiši, v kateri so leta 1902 v pritličju pripravili novo učilnico. Leta 1906 se je šola preselila v novo poslopje na Šmartinski cesti. V šolskem letu 1907/08 je bila dvorazrednica z eno vzporednico, naslednje

šolsko leto je postala trirazrednica s 378 učenci, 1911 pa petrazrednica s petimi vzporednicami in 409 učenci.

Posebna značilnost ljubljanskega šolstva v obdobju 1848—1918 je bilo veliko število zasebnih osnovnih šol, od katerih so nekatere, kot rečeno, delovale že pred letom 1848.

Uršulinska zunanja zasebna dekliška osnovna šola, ki je začela delovati že leta 1703, je bila v šolskem letu 1872/73 petrazredna, od leta 1882/83 pa že osemrazredna. Leta 1871 ji je bila priznana pravica javnosti. Učni jezik je bil slovenski, nemščina pa od 3. razreda dalje obvezen učni predmet. Leta 1894 so z odlokom ministrstva za uk in bogočastje šolo preosnovali v petrazredno osnovno in trirazredno meščansko šolo s slovenskim učnim jezikom. Ta meščanska šola je bila do konca avstrijskega obdobja tudi edina svoje vrste v Ljubljani.¹³

Leta 1855 so ustanovili deško in dekliško evangeličansko osnovno šolo z nemškim učnim jezikom, ki je delovala do leta 1889.¹⁴ Leta 1851 so deželne oblasti dovolile Mariji Zollmann pl. Zollerndorf ustanovitev zasebne nemške dekliške šole. Šola je delovala do leta 1885. Ob njej je od leta 1853 do 1856 delovalo tudi otroško zavetišče.

Deželna vlada je leta 1856 dovolila ustanoviti zasebno dekliško šolo tudi Leopoldini Petrič (Petritsch). Šola je bila v bivšem knežjem dvorcu in univerzitetne knjižnice ter pod Trančo. Leta 1858 so šolo razširili v popolno dekliško glavno šolo, poleg nje pa so imeli še gospodinjsko šolo, v kateri so deklice učili pranja, kuhanja, šivanja in podobnega. Petričeva je leta 1867 izročila šolo nečakinji Viktoriji Rehn, ki jo je skupaj s sestro Gabrijelo vodila do leta 1894. Šolo so leta 1884 razširili v osemrazrednico in ji leta 1870 priključili tudi dekliški otroški vrtec. Pravico javnosti je dobila 1870. Zavod je imel tudi pravico vzgajati učiteljice, vendar učiteljska niso odprli. Učni jezik je bil nemški.

Privatno nemško deško osnovno šolo je leta 1856 ustanovil dr. Alojzij Waldherr. Leta 1868 je dobila pravico javnosti, v šolskem letu 1877/78 pa svoje poslopje v Beethovnovi ulici. Po smrti ustanovitelja »vzgajališča« je od leta 1890 dalje šolo vodil njegov sin dr. Jožef Waldherr.

Od leta 1866 do 1875 je imela svojo zasebno dekliško osnovno šolo Julija Orel-Moos. Šola je imela prostore na Glavnem trgu, Moosova pa jo je opustila, ker je leta 1875 postala stalna učiteljica na mestni dekliški

šoli pri Sv. Jakobu, leta 1882 pa tam celo nadučiteljica.

Nekdanja učiteljica v zasebni šoli Leopoldine Petrič Irma Huth je leta 1867 odprla lastno privatno šolo, ki je dobila pravico javnosti leta 1872, leta 1883 pa je postala osemrazredna. Leta 1897 se je razširila v dvoletno višjo dekliško šolo, leta 1903 pa v zasebno žensko učiteljsko.

Ko je leta 1900 Huthova umrla, je njen zavod prevzela Marija Hanss. Vodila ga je do svoje smrti leta 1910. Kasneje je dobil ime Nemški šolski kuratorij Huth-Hanss. Deloval je do leta 1918.

Leta 1878 so z dovoljenjem deželnega šolskega sveta ustanovili zasebno dekliško osnovno šolo baronice Lichtenthurn. Prvotno je bila namenjena le notranjim gojenkam, od leta 1886 pa tudi zunanjim učenkam. Leta 1881 je dobila pravico javnosti in razširili so jo v dvorazrednico. Šolo so vodile redovnice, učni jezik je bil slovenski, nemščina pa obvezen predmet. Leta 1902 je postala šola osemrazredna.

Leta 1880 je kupila Vincencijeva družba na Spodnjih Poljanah hišo in posestvo za zavetišče zanemarjenih dečkov. Ti so najprej obiskovali mestno šolo, potem pa lastno zasebno šolo v istega leta zgrajenem »Collegium Marianum« — Marijanišču. Šola je dobila pravico javnosti leta 1886, od takrat dalje pa je sprejemala tudi zunanje učence. Šolo so vodile redovnice, učni jezik je bil slovenski, nemščina pa obvezen predmet.

Napadalno nemško šolsko društvo »Deutscher Schulverein« je leta 1885 tudi v Ljubljani ustanovilo svojo deško ljudsko šolo, ki je leta 1888 dobila pravico javnosti. Svoje prostore je imela v višji realki na Vegovi ulici. Ob prvem vpisovanju so morali zavrniti četrtno otrok, ki niso znali dovolj nemščine, kar tudi lepo priča o »nemškosti« takratne Ljubljane. Večina otrok, ki so obiskovali šolo, je bila iz obrtniških in železničarskih družin. Ob razpadu stare Avstrije leta 1918 so šolo ukinili. Leta 1908 je Schulverein odprl svojo mešano osnovno šolo tudi v Spodnji Šiški, ki je bila leta 1912 že štirirazrednica s pravico javnosti.¹⁵

Leta 1901 so začeli s svojo deško zasebno šolo na Rakovniku tudi salezijanci. Najprej ni imela pravice javnosti. V šolskem letu 1912/13 je bila že petrazredna s pravico javnosti.¹⁶ Leta 1902 so pri zasebnem učiteljsku uršulink ustanovili zasebno vadnico.

Leta 1906 je začelo v Ljubljani delovati društvo »Mladika«, katerega namen je bil vzdrževati slovenski dekliški internat in zasebno osnovno šolo kot pripravljavnico za

Banovinsko deško vzgajališče na Selu leta 1937

mestni ženski licej (realno žensko gimnazijo). Svoj internat je odprla naslednje leto v Gosposki ulici. Zasebna dekliška šola je prav tako začela delovati leta 1907. Na vogalu Šubičeve in Levstikove ulice so kupili zemljišče in na njem ob mestnem dekliškem liceju leta 1912 postavili nov internat. Dekliška šola se je razširila najprej leta 1908 v dvo-, leta 1910 v štiri-, leta 1911 pa v petrazrednico. Tega leta je dobila tudi pravico javnosti. Svoje prostore je imela v pritličju mestnega liceja na Bleiweisovi (sedanji Prešernovi cesti). Leta 1913 je šolo prevzela ljubljanska mestna občina. Dobila je naslov Licejska ljudska šola in priključili so jo ravnateljstvu mestnega dekliškega liceja.¹⁷

Leta 1845 so v Ljubljani iz zapuščin, darov in državnega posojila odprli prisilno delavnico. Poslopje zanj je podarilo ljubljansko mesto. V delavnico so sprejemali delomrzneže od 14. leta dalje. Leta 1866 je prevzel poslopje z upravo kranjski deželni odbor, ki je leta 1873 ustanovil poseben ločen oddelek za korigende ter enorazredno osnovno šolo z učiteljem in kuratom. Učili so upokojeni učitelji. Leta 1909 so oddelek za korigende preosnovali v posebno vzgajališče za zanemarljivo mladino. Imelo je posebne prostore, ki so bili ločeni od prisilne delavnice, vanj pa so sprejemali fante od 14. do 18. leta. Leta 1911 je dobilo naslov Deželno vzgajališče. Iz razpisov za učitelja moremo ugotoviti tudi, da so leta 1872 ustanovili zasebno šolo pri kazenskem zavodu na Ljubljanskem gradu. Učitelja Feliksa Stegnarja, ki so ga sprejeli na podlagi tega razpisa, omenjajo pregledi učiteljstva do leta 1895.

Ljubljanski mestni šolski svet si je zelo prizadeval ustanoviti meščansko šolo, vendar je kranjski deželni zbor ta prizadevanja zavračal. Leta 1905 je npr. mestni šolski svet

predlagal, naj bi II. mestno osemrazredno deško šolo spremenili v petrazredno ljudsko in trirazredno meščansko. V obdobju stare Avstrije je bila tako v Ljubljani le ena meščanska šola — dekliška uršulinska. Odprli so jo leta 1894. Delila se je na notranjo in zunanjo. Notranja je bila internatsko urejena, učni jezik je bil nemški. Učni jezik v zunanji šoli je bil slovenski.

Videli smo že, da se je ljubljanska normalka preoblikovala v moško in žensko učiteljišče. Leta 1881 so z ministrskim odlokom določili, naj v slovenščini poučujejo verouk, slovenski jezik, matematiko in geometrijo, risanje, prirodopis, sadjarstvo in specialne metode teh predmetov, pri vseh predmetih pa po možnosti uporabljajo tako slovensko kot nemško terminologijo. Leta 1884 sta dobili učiteljišči novo stavbo.¹⁸

Leta 1870 so pri uršulinkah v Ljubljani ustanovili lastno zasebno učiteljišče za izobrazbo svojega učiteljskega naraščaja. Leta 1894 so se začele na njem šolati tudi zunanje učenke. Leta 1902 je zavod dobil pravico javnosti.

Ze omenjena ljubljanska akademska gimnazija je imela v obdobju 1855—1891 naziv višja, nato do leta 1900 državna, od takrat dalje do konca Avstro-Ogrske pa I. državna gimnazija.¹⁹

Leta 1889 so v Ljubljani ustanovili drugo gimnazijo, najprej kot nižjo gimnazijo s humanističnim učnim načrtom. Svoje prostore je imela tako kot I. državna gimnazija v bivšem licejskem poslopju. Po potresu se je v šolskem letu 1895/96 preselila v Waldherrjevo hišo na Beethovnovi ulici. Leta 1900 so jo razširili v višjo gimnazijo ter je dobila naziv II. državna gimnazija. Podobno kot za I. državno gimnazijo, ki se je leta 1899 preselila v novo šolsko poslopje (današnja osnov-

no šolo Prežihovega Voranca), se je tudi II. državna gimnazija leta 1907 vselila v novo zgradbo ob Poljanski cesti.

Nemška manjšina v Ljubljani je uspela doseči, da so leta 1907 od I. državne gimnazije odcepili štiri nižje nemške vzporednice. Te so naslednje leto postale samostojna gimnazija z nazivom »C. kr. III. državna gimnazija z nemškim učnim jezikom«, medtem ko je bil pri obeh prej omenjenih gimnazijah pouk tako v slovenščini kot v nemščini, razmerje med njima pa se je proti koncu Avstro-Ogrske spreminjalo v korist slovenščine, kar je še zlasti veljalo za nižje gimnazijske razrede. Nemška gimnazija je imela svoje prostore v Beethovnovi ulici, od koder je odšla II. gimnazija.²⁰

Leta 1851 so v Ljubljani ustanovili nižjo realko s tremi razredi. V šolskem letu 1864/65 je postala višja realka, s šolskim letom 1872/73 pa popolna sedemrazredna realka. Učni jezik na njej je bil nemški, tak pa je bil tudi duh, ki je na njej vladal. O tem zgovorno priča tudi dejstvo, da ji je šolsko poslopje leta 1874 zgradila Kranjska hranilnica, trdnjava kranjskega nemštva. Do takrat je imela realka svoje prostore v poslopju bivšega liceja.²¹

Do leta 1918 je bila edina popolna slovenska gimnazija pri nas zasebna škofijska gimnazija v Št. Vidu pri Ljubljani, ki je začela delovati v lastni novi stavbi leta 1905.²²

Leta 1896 so po prizadevanjih ljubljanskega župana Ivana Hribarja ter darežljivosti veletrgovca in veleposestnika z Reke Josipa Gorupa ustanovili mestno višjo dekliško šolo. Zasilne prostore je dobila v Zoisovi hiši na Bregu št. 20. Kuratorij šole je za šolsko leto 1897/98 najel novo zgrajeno hišo Glasbene Matice v Gosposki ulici, ker prostori v Zoisovi hiši niso več zadoščali. Kasneje so morali poiskati dodaten prostor v sosednji hiši. Leta 1907 je bil ustanovljen mestni dekliški licej, ki se je preselil v novo stavbo na Bleiweisovi cesti. Višja dekliška šola je bila združena z licejem, s šolskim letom 1908/09 pa je prenehala z delom. V novo zgrajenem poslopju Mladike so bili še osnovna in gospodinjska šola, trgovski tečaj ter internat.

Leta 1888 so ustanovili Strokovno šolo za obdelavo lesa in za umetno vezenje, ki se je leta 1911 preoblikovala v Državno obrtno šolo in preselila v tega leta zgrajeno novo poslopje (današnje zgradbo Srednje tehniške šole na Aškerčevi cesti).²³

Leta 1909 so ustanovili prvi slovenski zasebni trgovinski tečaj za dekleta, ki ga je vodil mestni učitelj Franc Gärtner, leto prej pa

slovensko trgovsko šolo, ki je dobila pravico javnosti leta 1911. Poleg njiju sta obstajala še Christofov učni zavod, ustanovljen leta 1903 (po ustanovitelju Josipu Christofu) ter Mahrova trgovska šola, ki je kot rečeno delovala že od leta 1834. Leta 1900 so ustanovili gluhonemnico.

Kako zavzete za reševanje šolskih vprašanj so bile ljubljanske mestne oblasti, priča med drugim tudi število novih šolskih poslopij. Mestna občina je zgradila stavbe za I., II. in IV. mestno deško ter I. mestno dekliško šolo, za dekliški licej in preuredila stavbi za III. mestno deško ter obe mestni nemški šoli.

Obdobje stare Jugoslavije je najprej lepo pokazalo, v kolikšni meri je bilo ljubljansko nemško šolstvo umetna tvorba brez pravega zaledja. Nove oblasti so uvedle v šole slovenski učni jezik, nemško govorečim šolarjem pa zagotovile manjšinske oddelke. Ker je bilo konec germanizacijske prisile, je bilo učencev v teh oddelkih zelo malo. Ukinili so vse zasebne šole razen tistih, ki so jih vodili razni redovi.

Iz obeh ukinjenih mestnih nemških osnovnih šol so ustanovili nemško manjšinsko šolo, ki je imela svoje prostore v Waldherrjevi stavbi na Beethovnovi ulici. Leta 1918 je imela še 8 oddelkov, potem pa se je število učencev vedno bolj manjšalo, tako da so jo v šolskem letu 1935/36 zaprli, ker se je vanjo vpisalo le 17 učencev. (Zakonski minimum za obstoj manjšinskega oddelka je bil 30, izjemoma 25 učencev.)

Iz ukinjene nemške dekliške osnovne šole so leta 1918 ustanovili III. mestno dekliško osnovno šolo. Ta se je leta 1924 združila z dekliško osnovno šolo na liceju (oziroma gimnazijsko osnovno šolo) v II. dekliško osnovno šolo. Svoje prostore sta imeli na Bleiweisovi ulici št. 19 in 23.

Leta 1936 so zgradili novo šolsko poslopje za Bežigradom ob Vodovodni cesti. V njej je delovala VI. državna mešana ljudska šola.

Naslednje leto so jo spremenili v državno poskusno ljudsko šolo.²⁴

Proti koncu stare Jugoslavije je na ljubljanskem mestnem območju delovala 25 javnih in zasebnih osnovnih šol: I. državna deška Ledina, II. državna deška Graben, III. državna deška Vrtača, IV. državna deška Prule, V. državna deška Spodnja Šiška, I. državna dekliška Sv. Jakob, II. državna dekliška - licej, III. državna dekliška Spodnja Šiška, I. državna mešana Vič, II. državna mešana Zgornja Šiška, III. državna mešana Moste, IV. državna mešana Sv. Peter, V. državna mešana Barje, VI. državna mešana Bežigrad, deška in dekliška vadbica na učitelji-

šču, pomožna šola, državna gluhonemnica, banovinsko deško vzgajališče na Selu (nekdanja šola v prisilni delavnici, ki je bila nekaj časa na Ponovičah), zasebna deška Marijanišče, zasebna dekliška Lichtenthurn, zasebna dekliška uršulinska, zasebna uršulinska vadnica, državna manjšinska šola in zasebna šola na Rakovniku.

Naslednja značilnost ljubljanskega šolstva v času stare Jugoslavije je bilo veliko število na novo odprtih meščanskih šol, za katere so v Zgornji Šiški (skupaj z osnovno šolo), na Viču in v Mostah zgradili tudi nova šolska poslopja. Prvo državno deško meščansko šolo so v Ljubljani odprli leta 1919, nastala pa je iz višjih razredov II. mestne deške ljudske šole (Graben) in imela prostore v šoli na Prulah. Istega leta so nastale še II. državna deška meščanska šola v Spodnji Šiški (leta 1935 se je preselila v Beethovno ulico, leta 1936 pa v bežigraske šole), I. državna dekliška meščanska šola pri Sv. Jakobu (prostore je imela v stavbi osnovne šole) ter II. državna dekliška meščanska šola v Spodnji Šiški (skupaj z II. deško se je selila na Beethovno in za Bežigrad). Leta 1929 je začela s poukom I. državna mešana meščanska šola na Viču, ki se je leta 1940 preselila v novo šolsko poslopje. II. državna mešana meščanska šola v Zgornji Šiški je začela delovati leta 1929 v tem letu zgrajenem šolskem poslopiju, III. državna mešana meščanska šola v Mostah pa je bila ustanovljena leta 1934. Najprej je bila v stavbi osnovne šole, od šolskega leta 1935/36 dalje pa v novi zgradbi. Poleg že omenjene zunanje in notranje zasebne uršulinske meščanske šole so leta 1919 ustanovili še zasebno meščansko šolo v Lichtenthurnovem zavodu. Vse tri zasedbe meščanske šole so imele pravico javnosti.²⁵

Leta 1918 je le I. ljubljanska gimnazija ostala klasičnega tipa. Drugo in tretjo so spremenili v realni gimnaziji, tretjo v slovensko gimnazijo z nemškimi vzporednicami. Leta 1924 so jo spremenili v izključno slovensko, ko so ukinili nemške vzporednice. Gimnazija je živela zelo »odisejevsko« življenje, saj so jo selili iz Beethovne ulice k Sv. Jakobu, od tam na Vrtačo, nato spet delno in v celoti na Beethovno, leta 1932 pa so jo celo ukinili. Leta 1933 je bila reaktivirana in je gostovala v poslopiju realke. Leta 1936 se je preselila v novo gimnazijsko poslopje, ki ga je banska uprava zgradila za Bežigradom.

I. državna gimnazija se je leta 1929 preimenovala v državno klasično gimnazijo. Realca se je s šolskim letom 1919/20 spremenila v popolnoma slovenski zavod. V šolskem

letu 1928/29 se je z otvoritvijo realnogimnazijskega oddelka v petem letniku razširila v realno in realno gimnazijo, leta 1930 pa se je spremenila v I. državno realno gimnazijo.

Leta 1940 je z delitvijo III. državne realne gimnazije nastala IV. državna realna gimnazija, ki je imela svoje prostore skupaj s III. Iz liceja, ki je v šolskem letu 1924/25 prenehal delovati, se je razvila mestna ženska realna gimnazija. Banska uprava je leta 1936 odprla državno žensko realno gimnazijo, zato je začela ljubljanska mestna uprava od tega leta dalje postopoma ukinjati razrede mestne ženske realne gimnazije. Leta 1928 se je iz notranje uršulinske meščanske šole začela razvijati zasebna ženska realna gimnazija, zaradi česar je notranja meščanska šola leta 1931 prenehala obstajati. Še naprej je delovala škofijska zasebna gimnazija v Št. Vidu.

Učiteljišče je leta 1918 postalo v celoti slovensko. Leta 1921 so ga ločili v moško in žensko, leta 1932 pa spet združili v državno učiteljsko šolo. Naprej je delovalo tudi uršulinsko zasebno žensko učiteljišče.

Leta 1920 so državno obrtno šolo spremenili v državno Tehniško srednjo šolo, (pod njenim vodstvom so delovale delovodska ter moška in ženska obrtna šola), istega leta pa so ustanovili tudi trgovsko akademijo, prednico kasnejše ekonomske srednje šole. Najprej je gostovala v stavbah I. gimnazije ter tehniške srednje šole, nato pa je leta 1934 dobila lastno stavbo. Leta 1932 so ustanovili dopisno trgovsko šolo in Trgovski učni zavod, ki je prirejal ustne tečaje. Delovale so še državna dvorazredna in zasebna dvorazredna trgovska šola (slednja pri Zbornici za trgovino, obrt in industrijo) in zasebni abiturientski tečaj na trgovski akademiji.²⁶

Leta 1923 je začela delovati državna šola za zaščitne (medicinske) sestre, leta 1929 pa tečaj za otroške negovalke, iz katerega se je leta 1935 razvila enoletna državna strokovna šola.²⁷ Obstajala je še vrsta drugih strokovnih šol: državna babiška, banovinska strežniška, državna srednja glasbena šola, zasebna enoletna gospodinjska šola dr. Kreka v Šiški, mestna gospodinjska šola Mladika, zasebna gospodinjska šola za gostilničarske gospodinje, zasebna umetniška šola Pobuda, ter zasebna šola Glasbene Maticice.

Leta 1919 so pomožno šolo upravno ločili od prulske osnovne šole in dobila je svoje posebno vodstvo. V šolskem letu 1919/20 se je v tamkajšnje šolsko poslopje naselila I. deška meščanska šola, pomožna pa se je preselila na Graben, kjer je delovala ves čas stare Jugoslavije. Pomožne oddelke so imele tu-

di nekatere druge ljubljanske osnovne šole. Leta 1918 je začel v Ljubljani delovati zavod za slepo mladino.²⁸

Če pregledujemo objavljena dela o ljubljanskem šolstvu ter pri tem pustimo ob strani višje in visoko šolstvo, moremo ugotoviti, da predvsem pogrešamo poglobljenega sintetičnega obravnavanja tega vprašanja. Bera člankov o posameznih vrstah šol je sicer zelo bogata, kljub temu pa so v njej še nekatere vrzeli. Začetki otroških vrtcev v Ljubljani so že obdelani, prikazati pa bo treba še zlasti zasebne vrtce ter delovanje vzgojno-varstvenih ustanov v času stare Jugoslavije.

Na svojo objavljeno monografsko obdelavo čaka še vrsta ljubljanskih javnih in zasebnih osnovnih šol od Vrtače, Prul, Most, Spodnje in Zgornje Šiške, nemških mestnih šol do vrste zasebnih šol. Še bolj pogrešamo del o ljubljanskih meščanskih šolah, preglede delovanja II., IV. in ženske realne uršulinske gimnazije, pri strokovnih šolah pa še zlasti trgovskih. Za čas po letu 1875 bi potreboval dopolnilo o razvoju ljubljanske glasbene šole, medtem ko so druge srednje strokovne šole, posebno šolstvo, vzgojni zavodi ter dijaški in študentski domovi že precej natančno obdelani.

Pričujoči zelo skopi pregled o razvoju ljubljanskega šolstva v obdobju 1848—1941 more dati le nekatere osnovne podatke o njem. Pravi pregled ljubljanskega šolstva, ki bi vključeval tudi splošni mestni in primestni razvoj, slovenski zgodovinarji še dolgujemo.

OPOMBE

1. Podatke o razvoju ljubljanskega šolstva sem črpal zlasti iz dela Franceta Ostanka, Splošno-izobraževalno šolstvo v Ljubljani v razdobju 1774 do 1941, Ljubljana 1955, 54 str. (tipkopis), fasc. 83, Arhiv Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, iz šolskih map ter iz registrov za posamezne vrste šol v dokumentacijski zbirki Slovenskega šolskega muzeja ter iz letnih poročil za posamezne šole prav tako v omenjeni dokumentacijski zbirki. — 2. O razvoju ljubljanskega šolstva glej med drugim Razvoj šolstva v Ljubljani, Ljubljana po potresu, Ljubljana 1910, str. 84—98. Pet let dela za Ljubljano, Ljubljana 1940, str. 170—179. France Ostanek, Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi 1945—1955, Ljubljana 1965, str. 179—195 (s prikazom stanja ob koncu stare Jugoslavije). — 3. Evgen Lah, Zgodovina in statistični pregled ljubljanskih ljudskih šol, Poročilo o javnih in privatnih ljudskih šolah deželnega stolnega mesta Ljubljane ob koncu šolskega leta 1889/90, Ljubljana 1890. — 4. Oskar Peče, Sto let šole na Ledini, Prosvetni delavec, Ljubljana 1953, št. 12 (20. 6.), str. 6. — 5. Podatki o razvoju II. mestne

deške osnovne šole v Ljubljani, Letno poročilo II. mestne deške osnovne šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1924/25, Ljubljana 1925, str. 9—23. — 6. Sto let pouka v Sentvidu 1866 do 1966... Ljubljana 1966, 48 str. — 7. 100 let šole na Ježici, Odbor za proslavo 100-letnice, Ljubljana 1970, 30 str. — 8. Jakob Novak, razvoj barjanske šole, Barje, spominska knjižica, Ljubljana 1935. — 9. O ljubljanskih vrtcih: Die Kleinkinder-Bewahranstalt in Laibach, Laibacher Schulzeitung 1882, str. 50—53, 68—70, Festschrift zur Feier des 75 jähr. Bestandes der Kleinkinder-Bewahranstalt in Laibach, Ljubljana 1909, Ivan Slokar, Prvo otroško zavetišče v Ljubljani, Kronika, Ljubljana, XI/1963, št. 2, str. 118—120. — 10. Zum 25-jährigen Bestande unserer Anstalt, Jahresbericht der fünfklassigen städtlichen deutschen Knaben. Volksschule in Laibach, Ljubljana 1910, str. 3—6. — 11. 25-jährige Bestandfeier der acht-klassigen städtlichen deutschen Mädchenvolksschule in Laibach, Jahresbericht der acht-klassigen städtlichen deutschen Mädchenvolksschule in Laibach für das Schuljahr 1909/10, Ljubljana 1910, str. 3—4. — 12. Ivan Strukelj, O razvoju šolstva na Viču (pri Ljubljani), Slovenski učitelj 1938, str. 209—210, 246—247, 305—306, 1929, str. 18—20, 40—42, 63—64. — 13. Spomenica ob 200-letnici uršulinskega samostana v Ljubljani, Ljubljana 1902. — 14. Die Eröffnungs-Feier der evangelischen Schule in Laibach am 22. Mai 1855, Ljubljana 1855, 26 str. — 15. Gedenkschrift zum 25-jährigen Bestande der deutschen Schulvereinsschule (1885) in Laibach, Ljubljana 1910, 48 str. — 16. Josip Valjavec, Desetletnica salezijanskega zavoda na Rakovniku v Ljubljani, Ljubljana 1911. — 17. O ženskem šolstvu v Ljubljani: Tatjana Hojan, Stoletnica prve mestne dekliške šole v Ljubljani, Kronika, Ljubljana, 1975, št. 3, str. 178—179; dr. Rudolf Mole, O mestni višji dekliški šoli v Ljubljani, Kronika, 1957, str. 47—48; Evgen Lah, Mladika, IV. izvestje mestnega dekliškega liceja, 1910/11, str. 59—61. — 18. 100 let ljubljanskega učiteljsiža, Ljubljana 1973, 194 str., uredil Venčeslav Copič. — 19. Dr. Johann Klimesch, Zur Geschichte des laibacher Gymnasiums, Jahrsbericht des k. k. Staats-Obergymnasiums zu Laibach, 1895/96, Ljubljana 1896, str. 1—31. — 20. Silvo Kranjec, Pol stoletja ljubljanske gimnazije, Kronika, Ljubljana, VII/1959, str. 107—116. — 21. dr. Josef Julius Binder, Geschichte der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach, Festschrift zur Feier des fünfzigjährigen Bestandes, 1852—1902, Ljubljana 1902; Silvo Breskvar, Ob stoletnici ljubljanske realke, Obzornik za matematiko in fiziko, Ljubljana, 1952, str. 201—203. — 22. Anton Koritnik, Ob srebrnem jubileju škofijskega zavoda sv. Stanislava in škofijske gimnazije St. Vid nad Ljubljano, Ljubljana 1930, 262 str. — 23. Zbornik Državne tehniške srednje šole v Ljubljani ob njeni šestdesetletnici 1888 do 1948, Ljubljana 1948, 169 str. — 24. Vlado Mušič, Ljudska šola za Bežigradom, Naš Bežigrad, Ljubljana, 1940, str. 83—86. — 25. Naša meščanska šola, Ljubljana 1929; Melhior Rismal, Gradivo za zgo-

dovino meščanske šole (tipkopis), Ljubljana 1957 do 1960, knjižnica Slovenskega šolskega muzeja. — 26. O trgovskih šolah: Die Handles-Lehranstalt in Laibach, Fest-schrift zur Entlass des Fünfzjährigen Bestandes derselben, Gremium der Kaufleute in Laibach, Ljubljana 1884, 72 str., Stane Megušar, 30 let prve slovenske trgovske šole v Ljubljani, Trgovski tovariš, 1939, str. 230—234., Pavle Urankar, Trideset let dela ekonomske srednje šole, Izvestje (Ekonomske srednje šole v Ljubljani) za šolska leta 1940/41 do 1950/51, Ljubljana 1954. — 27. O strokovnih zdravstvenih šolah: Bogoljub Dragaš, Zgodovina in delo ljubljanske šole za sestre v socialni in zdravstveni službi 1924—1934, Zgodovina sestrstva v Sloveniji, Ljubljana 1938, 42 str., Vito Lavrič, 200 let ljubljanske babiške šole (1753 do 1953), Ljubljana 1953, 70 str. — 28. O posebnem

šolstvu za telesno in duševno prizadete: Rudolf Sušnik, Posebno šolstvo za duševno nerazvite otroke vzgojnega zavoda Janeza Levca, Kronika, Ljubljana, 1967, št. 1, str. 57—58; Isti, 60-letni jubilej posebne osnovne šole v vzgojnem zavodu Janeza Levca v Ljubljani, Naš zbornik, 1972, št. 2, str. 33—35. Sestdeset let posebne osnovne šole vzgojnega zavoda Janeza Levca v Ljubljani, Ljubljana 1972, 69 str. Štirideset let gluho-nemnice v Ljubljani, Ljubljana 1940, Sedemdeset let Zavoda za usposabljanje slušno in govorno prizadetih, (1900—1970), Ljubljana 1970, 50 str. Bogo Jakopič, Gluhonemnica v Ljubljani (1900—1945), Kronika Ljubljana, XX/1972, str. 86—111, Marina Draščič, Pol stoletja ljubezni. Zlati jubilej Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, Slovenski izseljeniški koledar za 1970, str. 197—199.

ORIS POGLAVITNIH TOČK RAZVOJA NEKATERIH KOMUNALNIH DEJAVNOSTI V LJUBLJANI 1850—1941

JANEZ KOS

Komunalne dejavnosti v Ljubljani še niso raziskane. O njih so pisali oziroma poročali le vodilni delavci posameznih komunalnih podjetij in ljudje iz mestne uprave, ki so hoteli predvsem iz političnih nagibov prikazati uspehe ali pa prikriti neuspehe svojega delovanja. Raziskovalci pa to področje zanemarjajo, četudi so komunalne dejavnosti pomembna gospodarska panoga in so obenem v veliki meri vplivale na življenje v mestu, saj so ustvarjale določeno stopnjo zasebne in javne življenjske ravni.

Potrebno bo torej v celoti obdelati komunalne dejavnosti v Ljubljani, jih prikazati v luči splošnega razvoja mesta, njegove prostorske rasti, rasti njegovega prebivalstva, njegove gospodarske moči, kakor tudi v luči družbenopolitičnih razmer ter razvojnih programov posameznih mestnih uprav, vse to pa bo potrebno primerjati tudi z razvojem komunalnih dejavnosti v širšem prostoru in v podobnih mestih kot je Ljubljana. Pri vsem tem pa naj ne bi bila opuščena raziskava posledic, ki so jih imele te dejavnosti v vsakdanjem življenju meščana.

V tem poročilu* moremò podati samo oris poglavitnih točk razvoja nekaterih komunalnih dejavnosti v letih 1850—1941, to je o razvoju oskrbe z vodo in energijo, javne raz-

svetljave, kanalizacije in snajenja javnih površin, urejanja tlakov ulic, cest in trgov, javnega prometa, javnih nasadov in poklicne gasilske službe. Že te pa nam pokažejo, da je Ljubljana naredila prve korake k moderni komunalni ureditvi že v začetku prejšnjega stoletja, odločilne preobrate pa dosegla v popotresni dobi.

Začetke kanalizacije, to je gradnja podzemnih kanalov za odvod odpadnih voda in fekalij v Ljubljani zasledimo v drugem desetletju 19. stoletja. Gradili so jih zopet 1840, ko so zidali kanale z ravnim dnom in svetlobnim prerezom 40—50 cm. Prve kanale z betonskim okroglim dnom so sezidali v letih 1882—1883 na Resljevi cesti. Večji razmah pa je gradnja kanalov doživela v obdobju po potresu 1895—1910, ko so zgradili več kanalov že tudi izven starega mestnega jedra. Ti kanali pa so že imeli jajčasto betonsko dno in so bili prehodni. Vendar je imela večina hiš po potresu še vedno zanemarjena stranišča z lesenimi cevmi ali celo z odprtim padcem. Vsaka hiša je imela greznico ali pa sod-

*Razprava je del referata več avtorjev, ki ga je v izvlečku prebral Marjan Drnovšek na XX. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Ljubljani.